

Ontwerpen vrouwen anders dan mannen?

Ontwerpen vrouwen anders dan mannen? Het is een gevaarlijke vraag, want hij verleidt meteen tot clichés. Alsof vrouwen zachter, empathischer of menselijker zouden ontwerpen, en mannen op hun beurt monumentaler, autonomer of autoritairder. Toch is de vraag te interessant om te vermijden, omdat hij ons dwingt na te denken over de normen die heersen in de architectuur.

Mijn stelling is niet dat vrouwen biologisch andere gebouwen maken, maar dat architectuur nooit neutraal is geweest. Ze is lang gevormd vanuit een mannelijke norm, en zodra andere stemmen ontwerpen, verschuiven ook de ruimtelijke prioriteiten.

De canon die architecten leren op de universiteit of academie, is een canon van meesters, manifesten en monuminten: Le Corbusier, Mies, Wright, Kahn. Van het solitaire genie, het autonome object, het gebouw als verklaring. Architectuur gebouwd op een specifiek waardesysteem, waarin representatie vaak zwaarder weegt dan gebruik, en auteurschap belangrijker is dan toe-eigening.

Achter veel architectuur schuilt een impliciete gebruiker: gezond, autonoom, mobiel, rationeel, bedacht vanuit het mannelijk perspectief van wat een mens is. Maar wie zorgt? Wie wacht? Voelt zich onveilig? Beweegt met een kind, een tas of een kwetsbaar lichaam door de stad? Zoekend naar antwoorden wordt duidelijk dat ruimte niet neutraal is.

Het verschil zit dus niet in essentie, maar in positie. Niet: vrouwen zijn van nature zachter. Maar: mensen die historisch minder vanzelfsprekend het centrum vormden, lezen ruimte anders. Ze zijn scherper op uitsluiting, op gebruik, nabijheid en het alledaagse.

Als vrouwen architectuur maken, verschijnt daarom vaak niet een 'vrouwelijke stijl', maar een andere agenda. Minder object, meer gebruik. Minder auteurschap, meer relatie. Minder gebouw als statement, meer gebouw als drager van leven.

Le Corbusier versus Eileen Gray

Dat verschil is prachtig zichtbaar in het ontwerp van twee moderne huizen: Villa Savoye van Le Corbusier en E-1027 van Eileen Gray. Allebei modern, wit en rationeel, maar architectonisch tegenpolen. Bij Le Corbusier is het huis een manifest.

Villa Savoye is een didactisch object: een ruimtelijke demonstratie van principes, van orde, van een modernistische wereldvisie. De bewoner betreedt niet zomaar een huis, maar een doctrine. Het huis als idee van modern wonen.

Bij Eileen Gray gebeurt iets anders. E-1027 is minder heroïsch en preciezer afgestemd op de gebruiker. Meubilaire, gebruik, licht, zee, oriëntatie en dagelijkse handelingen zijn hecht verweven. Het huis zegt niet: kijk naar mij. Het zegt: leef met mij. Dat is geen nuanceverschil, dat is een totaal andere architectonische benadering. Bij Le Corbusier is het huis een idee dat wordt bewoond. Bij Gray mag er daadwerkelijk gewoond worden, en is het idee ondergeschikt aan wonen.

Lina Bo Bardi en Oscar Niemeyer

Mijn tweede casus bevindt zich in Brazilië: Lina Bo Bardi's SESC Pompéia en Oscar Niemeyers Memorial da América Latina. Beide zijn culturele projecten in São Paulo, werken met beton en claimen cultureel publiek belang – maar het zijn totaal verschillende ideeën van ruimte.

Bij Niemeyer is cultuur een representatief gebaar. Het Memorial is monumentaal, ceremonieel en symbolisch. Grote leegtes, expressieve vormen, architectuur als nationaal en cultureel teken. Het publiek verschijnt hier vooral als abstract collectief, als iets wat door architectuur verbeeld moet worden.

Bij Bo Bardi is cultuur niet representatie, maar toe-eigening. Toen zij de oude fabriek bezocht, was die al informeel in gebruik door buurtbewoners. Haar architectuur vertrekt dus niet vanuit leegte, maar vanuit bestaand sociaal leven. SESC Pompéia is geen cultureel monument voor het publiek, maar een culturele ruimte van het publiek. Geen verbeelding van collectiviteit, maar een kader waarin collectiviteit werkelijk kan plaatsvinden – in spel, frictie, ontmoeting en dagelijks gebruik.

Ook hier is het verschil niet formeel, maar fundamenteel. Niemeyer maakt een monument voor cultuur en publiek. Bo Bardi maakt een ruimte voor cultuur en publiek.

Lloyd Wright of Kazuyo Sejima

De derde vergelijking gaat over musea. Het zijn publieke gebouwen, maar architectonisch hebben musea heel verschillende vormen. De vergelijking tussen Frank Lloyd Wrights Guggenheim in New York en Kazuyo Sejima's 21st Century Museum in Kanazawa illustreert dat.

Zo is een bezoek aan het Guggenheim compleet geregisseerd. Wright organiseert het als één continue ervaring: omhoog met de lift, dan afdalen langs de spiraalhelling. Je beweegt niet vrij door een veld van mogelijkheden – je wordt opgenomen in één sterk auteursgebaar. Het museum is hier vormgegeven als een uitzonderlijke sequentie, volledig gecomponeerd.

Bij Sejima verschuift dat fundamenteel. Het museum in Kanazawa heeft geen hoofdingang maar is van alle kanten benaderbaar. Daardoor wordt het museum geen gesloten culturele machine, maar een stedelijk veld van vrije toegang. Waar Wright het museum als een uitzonderlijke route ontwerpt, maakt Sejima het museum tot een publiek landschap.

Als ik deze drie vergelijkingen naast elkaar leg, zie ik geen vrouwelijke stijl. Ik zie een verschuiving van prioriteiten. Van doctrine naar bewoning. Van representatie naar toe-eigening. Van geregisseerde ervaring naar meervoudige toegang. Natuurlijk is dit geen absolute scheidslijn. Zo laat Herman Hertzberger zien dat ook mannelijke architecten radicaal vanuit gebruik, ontmoeting en toe-eigening kunnen denken. En Zaha Hadid bewijst omgekeerd dat vrouwelijke architecten net zo goed iconen kunnen maken. Mijn punt is dat deze drie vergelijkingen zichtbaar maken hoe andere posities in de

Als vrouwen architectuur maken, verschijnt vaak niet een 'vrouwelijke stijl', maar een andere agenda

discipline tot andere architectonische prioriteiten kunnen aanzetten.

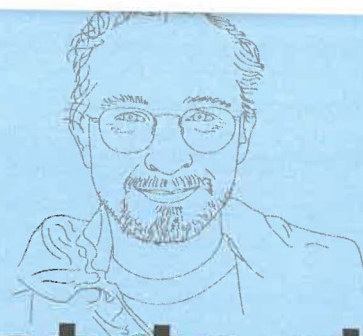
Dus nee: vrouwen ontwerpen niet per definitie zachter, vriendelijker of mooier. In bovenstaande voorbeelden ontwerpen zij vanuit het leven dat zich in en rondom dat object afspeelt. Niet vanuit het object als autoriteit. Ze maken niet minder architectuur, maar architectuur die de vraag stelt: voor wie is deze ruimte gemaakt?

En daarmee kom ik terug bij mijn beginvraag. Ontwerpen vrouwen anders dan mannen? Misschien is de betere formulering: als vrouwen ontwerpen, wordt zichtbaar hoe mannelijk de norm van architectuur is. En precies daarom zijn deze gebouwen zo interessant: niet omdat ze vrouwelijk zijn, maar omdat ze de discipline dwingen zichzelf opnieuw te meten. Want zodra andere stemmen ontwerpen – andere lichamen, andere culturele achtergronden, andere geloofservaringen, andere vormen van afhankelijkheid of uitsluiting – wordt zichtbaar wat architectuur nog altijd allemaal veronderstelt.

Architectuur weerspiegelt niet alleen de samenleving – ze organiseert haar. En als architectuur werkelijk een pluriforme samenleving wil huisvesten, dan kan de discipline het zich niet veroorloven om ruimte steeds opnieuw te laten bedenken vanuit één smalle groep ervaringen.

XU MEUWISSEN

Xu Meuwissen is architect en werkt bij RoosRos Architecten.

Laatste steen

Als je en toe win je een prijsvraag door er niet aan mee te doen. Zoals die voor het Shift Landmark, een hotel- en congrescentrum van 240 miljoen euro in het iconhongerige Rotterdam. Dit nieuwe wereldwonder, aldus de initiatiefnemers, zal klimaatverandering helpen stoppen middels bewustwording. De lijvige en blikvangende nieuwbouw huisvest een *immersive experience* die 'miljoenen bezoekers' zal overtuigen om de thermostaat een graadje lager te zetten. Kaartjes voor deze planeetreddende ervaring kosten, mocht het gebouw er daadwerkelijk komen, tussen de 20 en 45 euro.

De mensen achter dit initiatief stellen een vorm van 'architectonische vaccinatie' voor. Een handvol injecties met ziekmaakende stoffen – er is een soortgelijk landmark op ieder continent voorzien – activeert een mentaal immuunsysteem dat de planeet gaat beschermen tegen de verdere uitstoot van broeikasgassen en fijnstof. Die premisse is problematisch: het is op zijn minst naïef om de oorzaak van een probleem te presenteren als de oplossing ervan. Vuur kan niet met vuur worden bestreden – *nieuwbouw for sustainability is like fucking for virginity*. De lancering van de prijsvraag verraadt boven alles een hardnekkige verslaving aan nieuwbouw die met zelfbedrog in stand wordt gehouden. Er kan altijd nog één landmarkje bij. Om het af te leren.

Het is idioot om te denken dat we de planeet morgen kunnen redden door vandaag extra CO₂ uit te stoten. Ontsnappen aan onze bouwverslaving begint, zeker in het steenrijke en propvolgebouwde Nederland, met het kritisch bevragen van onze ruimtebehoefte en het omarmen van alternatieve manieren om daarin te voorzien. Er staat in ons land bijna 18 miljoen vierkante meter gebouw leeg. Het Shift Landmark kan een meeslepende doorkijk naar een betere toekomst worden, maar dan moet die belachelijke nieuwbouw absoluut van tafel. Waarom niet in het voormalige ministerie van Sociale Zaken in Den Haag getrokken? De naderende afbraak daarvan is een schaamteloze misdaad tegen het klimaat én ons erfgoed, en de mensen achter de Shift-prijsvraag hebben 240 miljoen overtuigende redenen om af te zien van sloop. Het is pijnlijk dat zelfs gewaardeerde en gelauwerde collega's zich in allerlei morele bochten wringen om mee te doen aan zo'n onzinnig proefballonnetje. De duurzame pretenties van de twee Nederlandse finalisten, Mecanoo en MVRDV, zijn onmogelijk serieus te nemen als je kijkt naar de enorme hoeveelheden beton, staal en spiegelglas die op beide bureaus dagelijks uit de pennen vloeien. De kloof tussen hun woorden en daden is, zeker gezien de enorme klimaatimpact van de bouwsector, moeilijk te begrijpen. Wellicht wordt cynisch opportunisme ten burele beschouwd als een voorwaarde voor (internationaal) succes, en worden dit soort prijsvragen vooral aangegrepen als handige vehikels voor het veinen van duurzame ambities.

Om goede bedoelingen te veranderen in goede gewoonten moeten we het cynisme van het Shift Landmark voorbij. Dat is niet eenvoudig: ontwikkelaars, wethouders, ministers én ontwerpers laten zich dolgraag vereeuwigen tijdens het in de grond steken van een eerste spade. Grijnzende gezichten onder gele bouwhelmen, om het verdwijnen van nog meer open ruimte en de uitstoot van nog meer CO₂ te vieren. Maar wat als we bij het fotomoment laten? Of duurzamere manieren vinden om het ego te strelen? Architecten kunnen alvast het goede voorbeeld geven: onze collega Luc Deleu legde al in 1979 de Laatste Steen van België. Het is tijd dat we, net als hij, waardering ontwikkelen voor de eerste steen die niet wordt gelegd – of die meteen ook de laatste is.